

*Ланцедова Ю. О (Lantsedova Yuliya), кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Юридичного інституту Національного авіаційного університету
(м. Київ, Україна)*

НОВА КОНЦЕПЦІЯ ПРОЦЕДУРИ РОБОТИ ІЗ ДЖЕРЕЛАМИ АНТИДЕЛІКТНИХ ВІДОМОСТЕЙ

Недосконалість процедурних кодексів України у частині процедури роботи із особистісними і речовими джерелами антиделіктних відомостей та процедури антиделіктного доказування полягає, перш за все, у тому, що у ряді таких кодексів використовується недосконалі словосполучення, зокрема, ст. 66 «Збирання і подання доказів» КПК України 1960 р. [1], ст. 93 «Збирання доказів» КПК України 2012 р. [2], ст.132 «Судові доручення щодо збирання доказів» ЦПК України [3], а у ст. 71 «Обов'язок доказування» КАС України мова йде про надання, витребування і збирання доказів [4], тоді як ст. 33 «Обов'язок доказування і подання доказів» ГПК України передбачає не менш алогічне словосполучення «подання доказів» і ст. 38 «Витребування доказів» даного кодексу – «витребування доказів» [5]. КпАП України взагалі не передбачає спеціальної норми, яка б передбачала процедуру отримання доказів та доказування [6].

Не менш суперечливою є й законодавча позиція з приводу регулювання практичних дій у всіх видах вітчизняного судочинства, які не розрізняються у контексті отримання доказів та дотримання процедури судочинства, коли, зокрема, ст. 93 «Збирання доказів» КПК України 2012 р. передбачає найбільш алогічний і заплутаний перелік видового поділу такого роду практичних дій: 1) проведення слідчих (розшукових) дій; 2) негласних слідчих (розшукових) дій; 3) витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; 4) проведення інших

процесуальних дій; 5) інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [2].

Ще більш алогічним є підхід ст. 93 «Збирання доказів» КПК України 2012 р. щодо вирішення проблеми із суб'єктами отримання доказів, якими принципово визнаються будь-які особи, коли, згідно ч. 1 даної статті «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим», а у відповідності із п. 19 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України до сторін кримінального провадження відносяться не лише захисник, а й «особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування» [2], тобто, фактично неосудні особи і малолітні.

Викладені недоліки вітчизняних процедурних кодексів має усунути нова доктрина процедури роботи з особистісними і речовими джерелами антиделіктних відомостей, перш за все, відповідної нової доктрини антикримінальних відомостей та процедури антикримінального судочинства.

У цьому відношенні заслуговує на увагу **нова доктрина міждисциплінарного (гласного: процесуального, позапроцесуального; негласного) ступеневого сутнісного видового поділу практичних дій в антикримінальному судочинстві** [7, с. 177], яка автором дещо удосконалювалась в декількох варіаціях [8, с. 188-190, 190-191 та ін.] і зараз пропонує представити у такій редакції:

1. Процесуальні дії:

1.1. Процесуальні отримуючі дії, тобто регламентовані Кодексом антикримінального судочинства України дії, що пов'язані з отриманням доказів (слідчі процесуальні отримуючі дії, судові процесуальні отримуючі дії, експертні процесуальні отримуючі дії).

1.2. Процесуальні забезпечуючі дії, завдання яких полягає вже у дотриманні правової процедури початку антикримінального судочинства, ведення досудового слідства, судового розгляду та перегляду антикримінальної справи та основ виконання слідчих і судових рішень (слідчі процесуальні забезпечуючі

дії, судові процесуальні забезпечуючі дії, експертні процесуальні забезпечуючі дії, адвокатські процесуальні забезпечуючі дії, прокурорські процесуальні забезпечуючі дії).

2. Позапроцесуальні дії чи заходи:

2.1. Позапроцесуальні гласні отримуючі дії, що спрямовані на отримання лише антикримінальних відомостей, які через відсутність у них такої властивості, як законність не можуть набути статусу доказів, але використовуються у контексті прийняття процесуального рішення як орієнтуючі відомості (слідчі позапроцесуальні гласні отримуючі дії, судові позапроцесуальні гласні отримуючі дії, експертні позапроцесуальні гласні отримуючі дії, адвокатські позапроцесуальні гласні отримуючі дії, прокурорські позапроцесуальні гласні отримуючі дії).

Прикладами слідчих позапроцесуальних гласних отримуючих дій можуть бути опитування, отримання пояснення, прочісування місцевості, засіка та ін.

2.2. Позапроцесуальні забезпечуючі дії, завдання яких полягає у дотриманні підзаконної гласної процедури протидії злочинам, що регламентована у відомчих наказах, положеннях, інструкціях тощо (слідчі позапроцесуальні гласні забезпечуючі дії, судові позапроцесуальні гласні забезпечуючі дії, експертні позапроцесуальні гласні забезпечуючі дії, адвокатські позапроцесуальні гласні забезпечуючі дії, прокурорські позапроцесуальні гласні забезпечуючі дії).

2.3. Негласні заходи: **2.3.1. Негласні отримуючі заходи** (щодо встановлення особистісних джерел або збирання речових джерел та із отримання негласних відомостей від особистісного джерела та/чи за допомогою дослідження речі або вивчення документа). **2.3.2. Негласні забезпечуючі заходи** (щодо дотримання підзаконної процедури негласної діяльності, в перспективі – Кодексу негласного судочинства України).

Подальшим кроком в удосконаленні процедури роботи із джерелами антиделіктних відомостей виявилася запропонована автором детальний виклад сутності і послідовність даної процедури, яка також неодноразово

удосконалювалася і зараз може бути представлена у вигляді наступної **нової доктрини сутності, послідовності та інших закономірностей міждисциплінарної (гласної, негласної) роботи із особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей:**

1. З'ясування сутності, послідовності та інших закономірностей роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей.

2. Взаємопов'язане версіювання [висунення (побудова), аналіз, динамічний розвиток і перевірка версій], планування та організація цієї роботи з вказаними джерелами.

3. Встановлення особистісних та речових джерел:

3.1. Залучення особистісних джерел: 3.1.1. Пошук (ймовірно встановлення поміж осіб тих, які можуть стати особистісним джерелом у контексті протидії конкретному правопорушенню). 3.1.2. Виявлення: 3.1.2.1. Констатація автентичності (встановлення наявності у ймовірного особистісного джерела трьох базисних юридичних властивостей – антиделіктної значимості, осудності і свідомості особи). 3.1.2.2. Індивідуалізація (встановлення анкетних даних особистісного джерела). 3.1.3. Розшук (встановлення місця знаходження особистісного джерела з відомими анкетними даними). 3.1.4. Зустріч (будь-яка практична дія слідчого чи судді або особистісного джерела, яка може забезпечити в процесі спілкування або негласного контакту з особистісним джерелом отримання від нього антикримінальних відомостей: добровільна явка особистісного джерела, його привід, негласний контроль засобів зв'язку особистісного джерела та ін.).

3.2. Збирання речових джерел: 3.2.1. Пошук (ймовірно встановлення поміж існуючого розмаїття матеріальних об'єктів тих, які можуть стати речовим джерелом у контексті протидії конкретного правопорушення). 3.2.2. Виявлення: 3.2.2.1. Констатація автентичності (встановлення ознак матеріального об'єкта, за якими можна зробити висновок про наявність власне речового джерела). 3.2.2.2. Індивідуалізація (встановлення тих ознак зовнішньої будови матеріального об'єкта, за якими його можна буде розпізнати серед інших матеріальних об'єктів,

коли відсутність достатньої кількості такого роду ознак спонукає вдатися до штучної індивідуалізації об'єкта через його упаковку в присутності понятих та інших учасників процесуальної отримуючої дії). 3.2.3. Розшук (встановлення місця знаходження речового джерела з відомими індивідуальними ознаками). 3.2.4. Прийняття (фактичний перехід речового джерела через виїмку з володіння фізичної чи юридичної особи до слідчого чи судді). 3.2.5. Закріплення (застосування таких фізичних та інших засобів, які повинні повністю виключити або хоча б гранично можливо мінімізувати подальше псування чи іншу неконтрольовану і небажану зміну речового джерела). 3.2.6. Вилучення (застосування таких технічних засобів і маніпуляцій з речовим джерелом, які дозволяють його перенести на будь-якій іншій носій, у т.ч. в упаковку. 3.2.7. Упаковка (застосування таких технічних засобів і методів, які дозволяють у присутності понятих та інших учасників процесуальної отримуючої дії штучно індивідуалізувати речове джерело, виключити неконтрольоване проникнення до нього інших осіб, виключити або максимально мінімізувати порчу й іншу небажану і неконтрольовану зміну речового джерела). 3.2.8. Зберігання (застосування таких технічних засобів і створення таких умов, які повинні виключити або максимально мінімізувати порчу й неконтрольовану та небажану зміну речового джерела). 3.2.9. Транспортування (застосування таких технічних засобів, які дозволяють безпечно і контрольовано переміщати речове джерело з одного місця в інше). 3.2.10. Витребування довідок (витребування від юридичних і, не виключно, й від фізичних осіб будь-яких довідкових відомостей, коли такого роду довідка буде мати статус документа) та/або отримання від фізичних або юридичних осіб інших документів та речей. 3.2.11. Отримання зразків речового джерела для порівняльного дослідження.

4. Отримання антикримінальних відомостей про факт (зовнішній або внутрішній прояв ознак чи властивостей людини та її діяння, чи речового джерела, чи події, у т. ч. явища) у цілому або про його окрему сторону від особистісного джерела (через безпосереднє спілкуванням з ним, показання інших особистісних джерел; за допомогою контролю засобів комунікації особистісного

джерела; орієнтовно за психофізіологічними реакціями особистісного джерела у процесі безпосереднього спілкування з ним чи спостереження за ним) або за допомогою особистого чи експертного дослідження речі (у т. ч. документа із ознаками речі) або вивчення власне документа проведенням окремих процесуальних чи позапроцесуальних отримуючих дій або негласних отримуючих заходів чи їх комбінації.

5. Оцінка антикримінальних відомостей (визначення через аналітичну діяльність або проведенням за необхідності процесуальних, гласних позапроцесуальних отримуючих чи забезпечуючих дій або негласних отримуючих чи дотримуючих заходів значимості, законності, допустимості і доброякісності цих відомостей, їх узгодженості та достатності в сукупності з іншими відомостями для прийняття певного рішення у контексті протидії конкретному правопорушенню).

6. Використання антикримінальних відомостей: 6.1. Вибір доказових фактів, тобто фактів, що підлягають доказуванню в контексті прийняття проміжного або остаточного процесуального чи іншого рішення. 6.2. Групування доказів та інших видів антикримінальних відомостей у контексті обґрунтування певного проміжного або остаточного процесуального чи іншого рішення. 6.3. Оперування антикримінальними відомостями при обґрунтуванні або спростуванні обставин базового, спеціального чи часткового предмету доказування і виділених доказових фактів як ланцюжка тез даного доказування. 6.4. Прийняття проміжного чи остаточного процесуального або іншого антиделіктного рішення.

7. Документування версіювання, планування, організації та обставин встановлення особистісних джерел або збирання речових джерел, процедури отримання від них антикримінальних відомостей, їх представлення, оцінки та використання в антикримінальному доказуванні.

Законодавчо реалізувати правове регулювання даної процедури і, перш за все, суб'єктів, практичних дій і порядку отримання доказів у антикримінальному судочинстві, а також процесуальних форм їх подання, оцінки та використання в

антикримінальному судочинстві, пропонується з третьої по восьму частинах статті «Докази, їх властивості, джерела, суб'єкти, порядок і дії отримання та форми оперування ними» в перспективному Кодексі антикримінального судочинства України, що неодноразово удосконалювалося автором [8, с. 160-164] і зараз може бути представлено у такій редакції:

(3) Докази мають право отримувати слідчий (у т. ч. прокурор, керівник органу досудового розслідування) і суддя (колегія суддів), а в порядку виключення, передбаченого ч. 4 цієї статті, – експерт та негласний співробітник, шляхом проведення слідчих процесуальних отримуючих дій: 1) оформлення явки з повинною про скоєння діяння злочину; 2) отримання усної заяви або письмового повідомлення про вчинений злочин чи про його підготовку; 3) затримання і допиту переслідуваного; 4) допиту особистісного джерела; 5) очної ставки між особистісними джерелами; 6) пред'явлення обвинувачення і допиту обвинуваченого; 7) перевірки та/чи уточнення показань переслідуваного, потерпілого чи свідка на місці діяння; 8) експерименту з названими особистісними джерелами і без них; 9) пред'явлення для звичайного, зустрічного чи групового впізнання переслідуваного, потерпілого, свідка, іншого особистісного джерела, речі, документа; 10) обстеження (огляду, особистого дослідження) місця діяння, місцевості, приміщення, транспортного засобу, трупа людини, тіла живої людини, іншої речі, у т. ч. й документа з ознаками речі; 11) ексгумації трупа людини; 12) вивчення документа; 13) обшуку приміщення, місцевості, транспортного засобу, особистісного джерела; 14) виїмки речі чи документа; 15) накладення арешту на кошти, інше майно і передачу його на зберігання; 16) контролю засобів зв'язку; 17) оголошення розшуку обвинуваченого, підсудного; 18) отримання зразків на експертизу, а також аналогічних судових процесуальних отримуючих дій.

(4) Якщо процес отримання доказів вимагає залучення спеціальних знань, то з цією метою призначається головним суб'єктом антикримінального судочинства і проводиться експертом експертиза, а коли для цього необхідно провести

отримуючі негласні заходи – призначається головним суб'єктом і виконується негласним співробітником відповідне завдання.

(5) Обстеження (огляд, особисте дослідження) місця діяння, а з санкції прокурора і будь-яка інша з названих процесуальних отримуючих дій (слідчих, судових, експертних) може бути проведена до внесення повідомлення про реальний чи ймовірний злочин, яке готується, триває чи вже скоєне, в Єдиний реєстр досудових розслідувань, якщо без цього не можна отримати достатню та узгоджену сукупність доказів про наявність чи відсутність у діянні ознак певного злочину або про обставини, що виключають провадження по антикримінальній справі.

(6) Речові джерела (речі, документи) можуть потрапити у володіння головного суб'єкта антикримінального судочинства й через витребування чи у разі добровільної видачі й отримання їх від будь-яких фізичних та юридичних осіб, але отримання доказів можливе через дослідження речі або/та вивчення документів у межах процесуальних отримуючих дій (слідчих, судових, експертних).

(7) Допомогу головному суб'єкту антикримінального судочинства в отриманні доказів мають право надавати будь-які фізичні та юридичні особи, у т. ч. представники сторони захисту чи обвинувачення, через: 1) добровільну видачу тих значущих для антикримінальної справи речових джерел (речей, документів), які знаходяться в їхньому володінні; 2) повідомлення про вірогідне або реальне місцезнаходження того матеріального об'єкта чи особи, які можуть виступити у даній справі відповідно як речове або особистісне джерело; 3) якщо вони стали суб'єктом антикримінального судочинства, то шляхом постановки питань чи заяви клопотання з корегування безпосередньо процесу отримання такого роду відомостей і відповідної процедури.

(8) Слідчий представляє докази (надає суб'єктам антикримінального судочинства можливість сприйняти сутність та ознаки такого роду відомостей і порядок їх отримання) у формі протоколу слідчої процесуальної отримуючої дії, суддя чи колегія суддів – журналу судового засідання, експерт чи комісія

експертів – висновку експертизи, та у передбачених кодексом випадках чи за вказівкою ініціатора дослідження – й протоколу експертизи, а узагальнююча оцінка і використання такого роду відомостей здійснюються суб'єктами антикримінального судочинства у передбачених кодексом випадках у формі: 1) постанови про надання вказівок виконати процесуальні дії (негласні заходи); 2) постанови про доручення іншому суб'єкту виконати процесуальні дії (негласні заходи); 3) постанови дізнавача, слідчого, прокурора чи судді (колегії суддів) про направлення антикримінальної справи; 4) постанови про усунення порушень закону, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; 5) постанови дізнавача, слідчого чи прокурора про прийняття у передбачених кодексом випадках іншого, а постанови судді (колегії суддів) – проміжного процесуального рішення; 6) обвинувального, виправдувального чи нейтрального (щодо причетної особи) вироку; 7) ухвали судді (колегії суддів) про інше остаточне вирішення антикримінальної справи; 8) клопотання зацікавленої особи про прийняття дізнавачем, слідчим, прокурором, суддею певного процесуального рішення; 9) скарги даної особи на діяння, у т. ч. рішення, названих суб'єктів; 10) постанови прокурора про перегляд судового рішення у порядку апеляції; 11) апеляції інших уповноважених кодексом суб'єктів; 12) постанови прокурора про перегляд судового рішення у касаційному порядку; 13) касаційної скарги інших уповноважених кодексом суб'єктів; 14) постанови прокурора про перегляд судового рішення за ново-виявленими обставинами.

У даній нормі Кодексу антикримінального судочинства України відображені й положення новітньої доктрини причетного та нейтрального вироку, згідно якої, пропонується визнання переслідуваного причетним винесенням нейтрального вироку у разі недоведення вини переслідуваного, тобто коли всі можливості для формування внутрішнього (без впливу зовнішніх факторів) переконання головного суб'єкта антикримінального судочинства про винність або невинність цієї особи вже вичерпані і тому фактично дану особу неможна визнавати ні обвинуваченим, ні виправданим.

Підсумовуючи викладене, доцільно підкреслити, що запропонована новітня концепція процедури роботи із особистісними і речовими джерелами антиделіктних відомостей може стати основою для започаткування відповідної коректної наукової дискусії з приводу остаточного вирішення даної актуальної проблеми протидії злочинам та іншим правопорушенням.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, із змінами, внесеними згідно із Законом України № 742-VII від 21.02.2014, (ВВР), 2014, № 11, ст. 143.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1961. – № 2. – Ст. 15, з наст. змінами.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18.03.2004 р., № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40, 41, 42. – Ст. 492.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 р., № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
6. Господарський процесуальний кодекс України: від 06.11.1991 р., № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 6.– Ст. 56.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 07.12.1984 р., № 8074-10-ВР // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122, 1123.
8. Тунтула О. С. Отримання доказів та форми їх представлення, оцінки та використання у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Олександра Сергіївна Тунтула; Національна академія прокуратури України. – К., 2013. - 233 с.